

jesen naših priča

magdolna danji

Svi imamo svoje priče. Mogli bismo reći, da svi raspoložemo jednom zalihom priča, pomoću kojih pokušavamo da drugima izrazimo sebe, naš svet, naš život, priče sa kojima komuniciramo. To ide uz naš način mišljenja i istovremeno znači naše postojanje *unutar* sveta, to nam omogućava, da se u našem svetu osećamo kod kuće, pa čak i onda, kada se ponekad osećamo tu loše. U našim pričama koje sadrže početak i kraj, podređeni normativima svog jezičkog sistema, pričamo, kazujemo ono što se daje ispričati. Umesto *prizivanja* suštinske ambivalencije događaja, njihove višesmislenosti, simultanosti paralelizama, naša jezička svest sledi hijerarhijski red pripovedanja. Priče nam se menjaju, modifikuju, u različitim situacijama mogu da na različite načine dobijaju ili gube od svoje aktuelnosti, pune se i prazne – sve to ne stavlja pod znak pitanja važenje jezičkih pravilnosti koje dolaze do izražaja u njima, izideologiranost našeg viđenja u hijerarhijski građenoj priči.

Parafrazirajući sa Hajsensbitelom Vitgenštajnovu parafrazu: »Priče, u kojima živim, znače svet, u kome živim.«

Za vreme dok smo naučili da govorimo, mi nismo naučili samo reči i značenje koje im je pridodato tokom istorije, već i njihovu sintaktičku ulogu, potom »sintaksu« samog govora, opšte smernice *jezičkog odslkivanja*. Priče nam se menjaju, modifikuju, u različitim situacijama, biva neorganizovano, agramatično i kao takvo – neposobno za komunikaciju.

Vorholova kamera predstavlja radikalni pokušaj u pravcu razgradnje ove unapred utvrđene »sintakse« zbiljanja. Umesto hijerarhijskog reda priče on postavlja uporednost i ravnopravnost događanja – ne nezavisno od saznanja do kojih je došla moderna prirodna nauka (v. Meselj Mikloševu studiju u knjizi *Škola širine* /Meszoly Miklos *A tagassag iskolaja*/). Vorholov eksperiment, pomalo zaostreno, pokazuje, da smo za vreme dok smo naučili komunicirati, taboravili videti.

Hajsensbitelovi pogledi na jezik i književnost ne susreću se sa Vorholovima po metodi, već po viđenju problema. Naša jezička sredstva koja nam služe za zahvatanje, izražavanje sveta nadrasla su nas – veli u svojim teorijskim napisima. Vezani smo za jezičke sheme, ne kazujemo ono što percipiramo, već ono, što se u našem jezičkom sistemu nagomilalo u vezi sa datim predmetom. A u vezi sa »teškoćom« pisanja priča kaže: »Postali smo slepi. Postali smo nesigurni u vezi sa pitanjem, šta je to što nam može biti egzemplarno u ispričanoj priči.« Primanje na znanje ove nesigurnosti, i to dosta ozbiljno primanje, predstavlja, međutim, prema Hajsensbitelu, već jedan korak u nepoznato, jer nam omogućava da *istupimo* iz ispričane priče. Nije ovde reč o »podgrevanju« pozicije »sveznajućeg« pripovedača; time nije prestala naša nesigurnost u pogledu prepoznatljivosti egzemplarnog. Istupanje, dosegvanje izvan jeste preduslov, da u osvešćenju suspendujemo našu apsolutnu zavisnost od naučenog jezika, od normativne jezičkog odslkivanja i da putem *jezičke rekapitulacije* književni govor ponovo stekne sposobnost saznanja.

Kako treba da shvatimo jezičku rekapitulaciju u Hajsensbitelovim pričama? Da li je ovde reč o jednom *meta-jeziku*, koji restrukturiše bez-smislenost našeg označavanja sveta, dok se kvalitet našeg shvatanja sveta, ono stanje u kome postojimo opredmećuje u svojoj nerazrešenosti u jezičkoj udvojenosti? U svojim kratkim pričama Hajsensbitel primenjuje različite modele pripovedanja: smenjuju se formalna rešenja anegdote, vica, fiktivne biografije, trenutnih snimaka egzistencijalnih stanja, fiktivnih novinskih vesti, komentara ili komentarisanih citata uzetih iz prirodnonaučnih tekstova. Govorim o fiktivnoj biografiji, fiktivnoj novinskoj vesti, premda u Hajsensbitelovim pogledima na književnost pitanje da li se nešto osvešćuje kao fikcija ili kao nešto empirijski dato/verifikabilno – nema značaja. On dopušta sebi svaku slobodu, da bi se poigrao sa tzv. realnošću, budući da, ukoliko ne dovedemo u sumnju istinosnu vrednost parafraze Vitgenštajna, čak ni na izgled najbesmislenija priča ne može da postoji bez »zalihe realnosti« jezičke svesti usmerene na denotaciju našeg sveta. Ostajući unutar Hajsensbitelovog poimanja književnosti i njime izražene kritike bitka jedva da ima smisla postaviti pitanje, da li se npr. realna osnova društvene kritike kratkih priča *Bokasa-jesen* i *Bioskop jesen* ili realna osnova društvene kritike priče *Naksalite-jesen* kvalitativno, odnosno po svojoj istinosnoj verodostojnosti razlikuju među sobom. Mogućnost zamenjivanja fikcije i empirijski datog sledi iz Hajsensbitelove dosledno promišljene jezičke skepse. Sve je moguće, što je mišljivo, govornjivo, i sve što je govornjivo unapred je dato u jeziku, determinisano je putem jezika. Čak ni najproizvoljnija igra ne menja na činjenici: na činjenici materijalnosti jezika, pod čime ne treba da podrazumevamo jednostavno samo fiksiranost značenja, nego i istorijsku »skladišnu zalihu« značenja u jeziku.

Hajsensbitelove jezičke igre nisu nikada formalnog karaktera: on manipuliše sa značenjem reči i sa sadržajima koji su kao kon-

vencija pridodati tom značenju u jezičkoj upotrebi, a ono što pri tome iznosi na videlo, jeste organizam jezika koji apsorbuje značenja, što gotovo da čini nemogućim, da se bilo šta kaže. Na ovo upućuju rečeničke varijacije koje se – kao komentari – ponavljaju na kraju tekstova, parafraze Hegelovih rečenica uzetih iz *Fenomenologije duha*, u vezi sa kojima možemo postaviti jedino pitanje, da li rečeničke varijacije »Ovome se zapravo nema šta pridodati« i »Ovome bi se još moglo mnogo govoriti« stvarno znače dve različite tvrdnje, s obzirom da u Hajsensbitelovom rečniku izrazi *govoriti* i »nešto reći« upućuju na suštinski različitu jezičku upotrebu. »Reći nešto« bi značilo onu kreativnu subjektivnu jezičku upotrebu, koja nam je sledstveno prirodni našeg jezičkog sistema *neposredno* jedva moguća. Umesto toga, u toku govora ne činimo ništa drugo, osim što *navodimo* sadržaje fiksirane u sećanju. Ono što nam je moguće, jeste proizvoljna, odnosno subjektivna *montaža* ovih sadržaja. »Reći nešto« se, dakle, može ostvariti kroz *preuredne* jezičkih sadržaja u montaži, na što možemo da nađemo primere, recimo, u pričama *Naksalite-jesen*, *Tele Control-jesen 1979. 5. 2.*, *Marširanje kroz institucije jesen*.

Nedvojbeno je, da bi polarizacija Hajsensbitelovih pogleda na jesen dovela do jedne vrste jezičke anarhije, s obzirom da bi shodno tim pogledima, *neposredno* mogućnost *individualne* jezičke upotrebe, najzad, značila proizvoljnost veze denotatora i denotirano. »miniranje« »skladišnih zalih« datih značenja.

U svojim kratkim pričama Hajsensbitel ne sledi taj put. U svojoj metodi on ne samo da ne negira istoričnost, kao princip odslkivanja sveta karakterističan za naše mišljenje model-vrednosti, nego *montažira u celinu gotove elemente, jezičke i pripone klišeje*, čime afirmiše ad absurdum ciljno usmerenu linearnost pripovedanja, usled čega u recepciji nastaje zaustavljaljivost i reverzibilnost njegovih priča.

Formativni principi primenjeni u jesen – tekstovima su uprkos formalne raznolikosti tekstova relativno lako pregledni. Ono što je zajednički u konstrukciji svih ovih tekstova, jeste *spoljna* perspektiva pripovedača i, ma koliko to trivijalno zvučalo, uključivanje čitaoca u kazivanje priče. Pretpostavljajući jezičke sheme čitalačkih očekivanja pripovedač pravi od nas svog saučesnika. Sledimo pripovedanje, jer sadržaji pridodati jezičkim elementima nisu nam samo jednostavno poznati, nego su dobrim delom i motorizovani u nama. U tekstovima, međutim, ovi motorizovani sadržaji dospevaju u kondiciju koja odudara od uobičajene. Pouzdan primer za to predstavlja vraćanje sintagmi koje su se ukrotile, veze u jezičkoj upotrebi u perceptivnost, npr. u pripovetke *Uve Herms jesen*, gde se »poenta« pripovetke gradi na inverziji značenjske konotacije izraza »pesnik koji se udaljava od svoje sredine«. Umesto leksičke upotrebe udomaćene u figurativnom značenju pripovedač uzima za osnovu doslovno značenje izraza, tačnije, u pripovetci ga neprimetno premešta na doslovni značenjski nivo, da bi potom, u besmislenosti formalno-logičkog činjeničnog stanja saopštenog ad absurdum korišćenjem doslovnog značenja, stavio pod znak pitanja izraz »pesničko udaljavanje«.

Drugi tekstovi se grade na našem znanju koje se odnosi na jednu datu stvarnosnu situaciju, egzistencijalno stanje, kao npr. pripovetka *Jesen ljubavi*. »... toliko se vatreno i intenzivno zaljubio, da je u vatri svojih osećanja i usled njihove intenzivnosti potpuno zaboravio.« – čitamo i naše jezičko znanje, koje se odnosi na ovu situaciju bi rečenicu završilo ovako: »... na svet«, ili »na čitav svet«. Pripovedačko rešenje (»... na predmet svoje ljubavi«) je formalno-logička tvrdnja, budući da »sve« uključuje u sebe i »jedna svoje ljubavi«. Ono što nam je dato da osetimo ipak je predna antinomija. Antinomija, koja ostaje nerazrešena, koja treba da ostane nerazrešena, da bismo mogli misliti o metafizičkim osećanjima ljubavi. Pri tome se, međutim, priča koja govori o ljubavi – neprimetno – modifikovala o priči o nesposobnosti za ljubav.

Primena *formalne logike* u konstrukciji priče postaje formativni princip u brojnim pripovetkama, kao što su pripovetke fiktivnih biografija *General jesen 1–2*, *Jesen kancelarijske ljubavi*, u kojima kao gotov element koristi njihove izokrenute psihoanalitičke sadržaje.

Besmislice imaju ponekad obeležje pošalice, u drugim slučajevima kroz osećanje »poente« osećamo nemogućnost samog kazivanja priče i kroz to shematizam naše jezičke svesti. Međutim, to osećanje je onaj kreativni momenat, na koji je usmeren čitav ovaj način pisanja: probiti *procep* kroz šablone naše stvarnosti, bez obzira da li se radi o osećajnim ili misaonim sadržajima.

Hajsensbitelov spisateljski cilj u jesen – tekstovima je zapravo inverzan pokušaj satiričkog razotkrivanja stvarnosti. U svojim anti-pričama stavlja na vagu stvarnosne sadržaje jezičkog odslkivanja, ali u jezičkoj »konturi« stvarnosti, nema sumnje, razapete su koordinate našeg sveta, bitka – onako, kako nam je dato da ih shvatimo, doživimo. Nije potrebno objašnjavati, da onda, kada govorimo o jeziku, jezičkoj svesti, zapravo je reč o našem položaju u svetu. Čovek otuđen u jeziku je čovek otuđen u svetu. Kao što to čitamo u *Zlatoispirajućoj jeseni*: »Na kraju uvek ispada jedna gotova rečenica. Život mu se sve više kreće uz gotove rečenice, kao uz nekakvu ogradu.«

sa mađarskog preveo: Mirko Gotesman